

„Aki megért / s megértet / egy népet / megéltet”

„A barbárok uralmát mindig követi Bizánc uralma. Egyfajta emberi történelem, az emberi természet sajátos rendjéből következő törvényszerűség írja elő, hogy a nyers betörés és hódítás, zűrzavar átmenetét követi: egy túlfinomodott, romlott és mesterkélt rendtartás, tele szolgai ceremóniákkal, gyilokkal és sima beszéddel, kétrét görnyedt, fülldt udvariassággal és hajbókoló kegyetlenséggel. Ilyen az ember: hol barbár, hol bizánci. S néha, nagyon ritka időszakokban, egy rendkívüli egyéniség nevelő uralma alatt, aki tökéletes törvények szigorát tudja egyeztetni a méltányosság íratlan törvényével, emberivé szelídül: de ezek ritka és múltó időszakok.”

(Márai Sándor: *Barbárságról és bizánciakról*)

Márai a történelem változásának rendjébe helyezi a helyét kereső egyént, de emberi természetből eredezteti mind a *barbár*, mind a *bizánci viselkedést*, és az *emberivé szelídülés* kegyelmi állapotát. Az egyént esendősége, a társadalmat a hatalmi harcai viszik egyik vagy másik viselkedés irányába. Igaz, hogy a társadalom, amelyben él, meghatározza az egyén választási lehetőségét, azt, hogy melyik énje kap szabad utat, de ez még nem oldja fel az egyént a felelősség alól. Az egyénnek, kiváltképp a vezetőknek, irányítóknak érezniük kell a választásban a személyi felelősségét és meghatározó szerepét a társadalmi környezet, a hatalmi struktúra, a közszellem alakulásában. A közszereplést vállaló értelmiségi embernek felelőssége abból fakad, hogy részese, egyidejűleg elszenvedője és formálója is a hatalmi viszonyoknak.

A címként választott Kányádi Sándor-vers (*Játszva magyarul*) a koroktól, hatalmi viszonyoktól, beosztásunktól, munkakörünktől függetlenül ajánlja a hitünk és erkölcsi értékrendünk szerint választható értelmiségi magatartást.

Gondolataimat felsőoktatási kötődésem határozzák meg: a rövid egyetemi oktatói időszakot követően a több mint négy évtized, amelyet minisztériumi munkakörökben a felsőoktatás szolgálatában töltöttem. Az évtizedeket a rendszert változtató évek felezték meg, és így mind az államszocialista, mind a kapitalizálódó évek megélt államigazgatási gyakorlatából idézhetem emlékeimet. Olyan intézmény gyakorlatából, amely a rendszer változásától függetlenül, a társadalom politikai rendszerében a közjót szolgáló végrehajtó hatalom intézménye

SZÖVÉNYI ZSOLT (1944) tanár, nyugdíjas minisztériumi főosztályvezető.

és amelyben a minisztérium munkatársak és vezetők habitusát, viselkedését egyaránt meghatározzák a politikai rendszer hatalmi megnyilvánulásai, szellemisége és a szakfeladatok végrehajtásában a vállalható közszolgálati, szolgálati magatartás. Így lesznek közvetítői, végrehajtói a kormányzati szándéknak, és a végrehajtás mikéntjével, továbbá a vezető felelősségét érezve formálójává is válhatnak vagy válnak a szakpolitikának, esetünkben a felsőoktatáspolitikának.

A közszolgálatban a munkatársak lojalitásának követelménye rendszerektől, kormányoktól független elvárás volt. A cselekvés szabadsága, az egyén általa felügyelt, irányított terület folyamatainak, a felsőoktatáspolitikai alakulásának befolyásolhatósága részben függött a minisztériumi hierarchiában elfoglalt helytől (beosztástól), de befolyásolta az adott személy identitása, választása, kötődése a politikus és/vagy az értelmiségi léthez, magatartáshoz. Visszatekintve, a minisztériumi éveim alatt nem váltam sem hivatalnokká, sem politikussá, erősebb volt a kötődésem tanárságomhoz, pedagógus habitusomhoz, és ez adott távolságtartást a hatalomtól. A szolgálat útját választva kerültem egyre közelebb a munkakörömben tartozó szakterületekhez, kezdetben a kollégiumokhoz, diákkörökhöz, majd a pedagógusok képzéséhez és intézményrendszeréhez, válhattam későbbiekben gazdájává is a felsőoktatás állami és nem állami fenntartású intézményeinek, a felsőoktatásnak. A tanári hivatás és az értelmiségi lét – amelyek talán nincsenek is olyan távol egymástól –, valamint az otthonról hozott hitem így tartott meg négy évtizeden keresztül a minisztériumban.

Visszatérve Márai gondolataihoz, pályám első két évtizedét, az 56-os bűnűséget követő hetvenes, nyolcvanas éveket a társadalmi és gazdasági élet területén, a társadalom kis köreiből a szellem szabadságának korlátait bontogató, a változások, a gyökeresebb átalakulás előkészületi éveinek is tekinthetjük.

A pártállami hatalmi szervezet központosított rendszerében az eltérő nézetű emberek, változást akarók kis szigetei alkalmanként az ütközéseket vállalva, de általában konfrontációkerülő magatartással kívánták és érték el céljaikat. A sorok közötti olvasás készsége bővült a sorok közötti üzenés praktikájával, és a jobbítani, változtatni akarók a politikai mozgástér határainak érzékelésére, erkölcsi meggyőződésük által meghatározott kompromisszumokra kényszerültek. Az ilyen kezdeményezésekre, törekvésekre a hatalom esetenként bárbar megoldásokkal válaszolt, de általában a három T jegyében a kifinomultabb „bizánci hatalomtechnikák jellemezték a közéletet.

Az állampárti évtizedekben a minisztériumi munkakört vállalók számára természetesnek tűnt, hogy a hatalom, a politika azonos volt a Fehér Ház irányította pártpolitikával, és a társadalmi élet egy-egy szakterületét irányító minisztériumok e pártpolitika végrehajtói voltak. Az államigazgatás területén az állandóságot érzékelteti, 1974-ben szétválasztották az oktatás és a kulturális területet, majd egy tervciklust követően ismételtlen egységes művelődésügyi tárcaként vonták össze a minisztériumokat, és a művelődésügyben nyolc miniszter váltotta egymást két évtized alatt.

A művelődésügyi minisztériumban a hetvenes években jelentkezett a szakpolitika alakításának igénye. A felsőoktatás területén az egyetemeket és főiskolákat közel tíz minisztériumi hatáskörű intézmény felügyelte, irányította, és ez szükségessé tette a felügyeletet gyakorló tárcák összehangolását, a felsőoktatási szakpolitika artikulálását. A szükség és igény eredményezte, hogy a művelődésügyi minisztériumban a felsőoktatást felügyelő, irányító főosztályok mellett létrehozzanak egy elvi ágazati főosztályt, amely Felsőoktatáspolitikai Főosztály megnevezésben is a szakpolitikát próbálta megjeleníteni. A tárcán belül követte ezt a közoktatás területén is szerveződő elvi főosztály, de működésük tiszavirág életűnek bizonyult, és az évtized közepére meg is szűnt.

A Felsőoktatáspolitikai Főosztály működése alatt kirajzolódó ágazati feladatok: a jogalkotás, a szervezet és működés szabályozása, a hallgatók nevelésével foglalkozó kollégiumi, diákköri, közművelődési és tömegsport-ügykörök a főosztály megszűnését követően részben a korábbi munkatársakkal együtt a minisztériumi szervezet különböző felügyeleti egységeibe integrálódtak. Ma már jobban kirajzolódik, hogy az ágazati főosztály megszüntetésében a felsőoktatást felügyelő tárcák és a minisztérium felügyeleti főosztályainak presztízsharca, valamint a mindent uraló pártpolitika és a magára találó szakpolitika, a hatalmi központtal kialakult minisztériumi konfliktusok játszottak közre. A minisztériumi szervezeti egységet egy döntéssel lehetett felszámolni, tőlem idegen mai kifejezést használva kivezetni. A felsőoktatáspolitikai főosztályon kialakított szellemiséget, akik ott kezdtük minisztériumi pályafutásunkat, megőriztük, és vittük magunkkal új feladatkörökbe.

A nyolcvanas években az óvó-, tanító- és tanárképző főiskolák intézményfelügyeleti szervezeti egységét vezettem, és a rendszerváltásig élő „párthatásköri lista” szerint kellett egyeztetni a „hatalommal” az intézményvezetők (főigazgatók, rektorok) vezetői megbízása előtt. Egyik vidéki főiskolánk főigazgatójának kinevezése előtt az intézményi testületek mellett a „hatásköri illetékességű megyei pártszervezettel” történő egyeztetés után miniszterhelyettesünk közvetítette a pártközpont figyelmeztetését: „a személyzetpolitikát nem a minisztériumi munkatársak csinálják”. Az intézmények vezetőivel nekünk kellett együtt dolgozni: véleményük ismerete nélkül, a felügyelt vagy irányított terület vezetőivel kialakított emberi kapcsolatok nélkül a nyomasztó pedagógus képesítésnélküliség felszámolásának az intézményeket sokszor nyomorító feladataiban, a fejlesztési elképzeléseinkben kudarcot vallottunk volna. Ezért gondolkodtunk másként az intézményvezetőkéről, a felsőoktatási szakpolitikáról, a személyzetpolitikáról, ezért minősíthette a hatalom deviánsnak akkori viselkedésünket.

Egyetemi éveimben az Eötvös Kollégiumban nevelődtem, vállaltam részt az önkormányzati munkában. Ez a kollégiumi múlt vitt munkatársnak a minisztérium Felsőoktatáspolitikai Főosztályára a hetvenes évek elején, és lehettem ágazati gazdája a felsőoktatási kollégiumoknak, majd diákköröknek és a hallgatói szabadidős tevékenységeknek. Nem beszéltünk akkor felsőoktatási autonómiáról, azonban a hallgatókat érintő feladatkörökben csak a szereplők

önállóságának tiszteletben tartásával, az autonómia szellemében lehetett dolgozni, eredményt elérni. A fenntartói jogosultságok, kötelezettségek intézményi hatáskörben voltak, amelyek az államigazgatási feladatok végrehajtásának határait is kijelölték, és ez volt a természetes. A hallgatói tevékenységi körök intézményi mozgásterét az ifjúság képviselőjének kizárólagos jogosultságával rendelkező KISZ-szervezetek jelölték ki. A munkakörünk morális kihívása volt, hogy az államigazgatás feladatkörében végrehajtói leszünk a központi politikai, mozgalmi struktúrájának, vagy a jogszabályok által meghatározott keretek között találjuk meg a mozgásteret, építjük ki a kapcsolati rendszert, működünk együtt – esetemben a kollégiumok minisztériumi feladatkörébe tartozó kérdésekben – az intézményekkel, a hallgatói csoportokkal és a körjük szerveződő oktatókkal.

A régi, a két világháború közötti Eötvösben együtt éltek a dögészek és bölcsészek, készültek az értelmiségi pályákra, a mi kollégiumi éveinkben néhány budapesti kollégiummal alakítottunk ki együttműködést, a zenész és mérnök hallgatókkal programcserét, közös programokat, majd kollégiumi szövetséget. Minisztériumi éveimben ezt a gondolatot vittük tovább: miért is ne lehetne adott földrajzi területen, különösen az egyetemi városokban a különböző képzési profilú felsőoktatási kollégiumok közötti együttműködés. Adott volt a lehetőség, hogy a társtárcákkal és a KISZ KB-val közösen, a minisztérium által működtetett Országos Felsőoktatási Kollégiumi Bizottságnak legyenek a regionális kollégiumi együttműködést biztosító Területi Munkaközösségei. Az országos kollégiumi konferenciák is előbbé tehetőek a területtapasztalatokkal, továbbképzésekkel, találkozókkal, táborokkal. Mozgalommá szerveződtek a kollégiumok, a diákkörök és az öntevékeny művészeti körök, klubok is. Így hagyományozódtak, terjedtek el országosan a hallgatói önkormányzatiság alapján értékhardozó kezdeményezések, tevékenységek. A kis közösségek helyi hatáskörrel, az azonos érdeklődésű hallgatók összefogásával szerveződtek országos hálózattá, válhattak az értelmiség formálásának műhelyeivé. Igen, de az ifjúsági mozgalom letéteményesei a KISZ-szervezetek voltak, és csak együttműködésükkel kaphattak védeltséget, viszonylagos önállóságot az önkormányzatisággal működő hallgatói körök, klubok, kezdeményezések.

Az Eötvös Collegium önképző gyakorlata hívta életre az ötvenes évek második felében újra szerveződő felsőoktatási kollégiumban a szakkollégiumot, és a hetvenes évekre Szegedtől Pécsig, a bölcsészekről a mérnökökig, az egyetemektől a főiskoláig szerveztek, indítottak szakkollégiumi részlegeket, csoportokat a tanulmányokat elmélyítő, az alapképzésből hiányzó szakmai és közéleti programokkal. Az országos testületben frappánsan fogalmazták meg e szakkollégiumi programokról, hogy azok népszerűségük mellett – ma már állíthatjuk, hogy szellemiségükkel – kritikáját adták a felsőoktatási képzésnek. A közösségi keretek között a szakmai többletvállalások, kiegészülve a közéletiséggel határozták meg a szakkollégiumi munka karakterét. A nyolcvanas évek második felére a közéletiség, a társadalmi kérdések középpontba kerültek, és a Bibó István Jogász Szakkollégium programjával, országos találkozóival adott politikai

karaktert a hallgatói kezdeményezéseknek, perspektívát az egyetemi hallgatói önkormányzatiságnak. A kollégiumok társadalmi kérdések iránti nyitottsága, a kollégiumi közösségre építő társadalmi feladatok vállalásai mára tartalmában is bővítették a szakkollégiumi hálózatot a határon túli magyar hallgatók tanulmányait segítő és életkörülményeit biztosító Márton Áron Szakkollégiummal, majd a cigány hallgatók Roma Szakkollégiumával, és csak reméljük, hogy a terbélyesedő Mathias Corvinus Collegium hálózata is őrzője lesz az Eötvös Collegium szakkollégiumából induló hagyományoknak.

A hallgatók körében ezek a kezdeményezések kudarcossá válhattak volna, nem maradhattak volna meg, és az ifjúsági mozgalom több kezdeményezéséhez hasonlóan ellaposodtak volna, ha csupán hatalmi szóval, központi iniciatívákkal, irányítással működnek. A központi koordináció a kor szokásának megfelelően az irányítás jogi eszközévé, irányelvekké nemesítette, és országossá tette a jó kezdeményezéseket, és segítette a működés feltételrendszerének biztosítását. S talán az sem elhanyagolható, hogy megkereste, a tévedés kockázatával támogatta azokat az oktatókat, akik vállalták a hallgatók körében végzett munka többletfeladatait, akiknek tanári habitusa, emberi és szakmai elkötelezettsége vonzotta a hallgatókat, akiknek aurájában a hallgatók megélhették az egyetem lényegét alkotó mester-tanítvány kapcsolatot. Az intézményi kis közösségek választották ki a hallgatók által elfogadott, népszerű mentorokat, oktatókat, és közülük kaptak minisztériumi megbízást az országos testületek tagjai, vezetői. A hallgatók körében népszerű oktatókra a „hatalom is felfigyelt”, sőt néhányukat a hatalom természetrajzában megfelelően alkalmazta is. Akik akkor benne éltünk a kollégiumok, diákkörök hallgatói tevékenység hálózatában, sejtettük, de nem törődünk vele, hogy kik figyelnek minket, kik azok, akik velünk együtt dolgozva a jelentető emberek. Évtizedekkel később jöhettünk rá a kiválasztás tévedéseire, amikor is a hármas ügyosztály figyelő embereinek fellelhető névsora nyilvánosságot kapott.

Az irányítók, a minisztériumi munkatársak közül többen feladatunknak tekintették, hogy a politikai struktúrában az ifjúsági szervezetnek, a KISZ-nek az önkormányzatiságban biztosított kizárólagos jogosultságait társutassá szelídítsük. Ha korlátozott keretek között is, de lehetővé váljon a hallgatói közösségben az önkormányzatiság, önállóan szervezhessék programjaikat, folytathassák, tevékenységüket úgy, hogy a KISZ-munka részeként, az ifjúsági mozgalomban elszámolható tevékenységi köröknek tekintsék a kollégiumi, diákköri és szabadidős hallgatói köröket. Így kaphattak lehetőséget a viszonylagos önállóságukra, az önkormányzatiság megőrzésére. A centralizált hatalom szervezetében e hallgatói öntevékenység kis közösségei, iskolái adhattak kereket az értelmiségi életforma megéléséhez. Ez egy kölcsönös tanulási folyamat volt, amely sem országosan a minisztériális irányításban, sem az intézményekben nem történhetett konfliktusok vállalása nélkül: a viszonylagos szabadság és önállóság érdekében az intézményekben és országosan is vállalni kellett a vitákat, ütközéseket, retorziókat.

Az ilyen feladatokat a minisztériumban sem lehetett adminisztratív, hivatali munkaként végezni, és a hallgatókkal foglalkozó oktatók körében is olyan értelmiségi habitus kellett hozzá, amelyet Németh László 1942-ben a szegedi egyetemisták körében fogalmazott meg: „Értelmiségi embernek lenni, mindig ez volt és az lesz: segítettlenül segíteni, megértetlenül megérteni. S ez nem is olyan borzasztó; egyszerűen: szellemi. Az értelmiségi ember egyszerre anyja mindenkinék és mostohafia. Gyámolít, gondoskodik, örködik, hogy a gyermeke úgy nőjön föl, ahogy föl kell nőnie. De tartsa természetesnek, hogy mégis úgy bánjak vele, mint aki nem tartozik a családhoz.” Az időben csak remélhettük, hogy az együttműködő hallgatói körök is ráéreznek e küldetésre, megértik ezt az értelmiségi státust, és később is – akár mint a rendszer megváltoztatásának előkészítői – vállalják ezt az értelmiségi életformát.

A hetvenes és a nyolcvanas évek első felében, a pedagógusképzés szakmai irányításának intézményfelügyeleti minisztériumi szervezetében is lehetőség volt a hallgatói feladatkörökben már megtapasztalt építkezésre. A hatalmi központ és az intézmények között létrejött, informális szerveződésnek tekinthetők a minisztérium által kezdeményezett vezetői, főigazgatói kollégiumok, az intézményi szakértők vezetésével működő tudományterületenként létrejött szakmai bizottságok. Az irányító hatóság és az intézmények közt, valamint maguk az intézmények között az információáramlást, a kapcsolatot biztosították egyre nagyobb önállósággal. Az ott kialakult személyes kapcsolatok adtak erőt és hitelt a minisztériumi munkának. A minisztériumi középvezetőknek, munkatársaknak pedig biztonságot a hatalmi tévedhetetlenség elkerüléséhez, és állomásnak tekinthettük az autonómiához vezető úton, amely a kilencvenes években válhatott felsőoktatási gyakorlattá.

A korlátozó falak lebontásának lépéseként értékelhető a nyolcvanas évek közepén az a törvényi intézkedés, amely ugyan miniszteri engedélyhez kötötte, de lehetővé tette, hogy a felsőoktatásban képzési kísérletek indulhassanak, és ezekkel alapozzák meg az oktatáspolitikai döntéseket, fejlesztési elképzeléseket. Ilyen törvényi védettségben az intézményekben folyó „képzési kísérletek” alapozták meg az óvóképzés főiskolai szintre emelését és a képzés idejének három évre történő növelését, majd a rendszer változásának idején a képzés tartalmi megújulásával a négyéves tanítóképzés általánossá válását.

A rendszerváltozás kitermelhette volna a forradalmi barbárságot, és a pártosodó politika világában a pályázók közül megtalálhatta volna és hatalomba emelhette volna a pályázók közül a „barbár típust” is. A politikai rendszerek változásának időszakában ennek a típusnak is van esélye, de nálunk és több volt államszocialista ország „bársonyos forradalmával” az idő, a népakarat nem e barbár típusnak kedvezett.

Nálunk az erősen nemzeti kötődésű MDF politikája megtalálta Antall Józsefet, és bár koalícióra kényszerülve, kormányában is a változást szolgáló „tiszták”, a politikai technikáktól, praktikáktól még meg nem fertőzöttek vállaltak kormányzati szerepet. A politikai rendszer gyökeres megváltoztatásának és az

új hatalmi struktúra kiépítésének éveit, valamint a vezető személyek adottságai – a két világháború közötti korszak szellemének felidézése, politikai kultúrájához való kötődései ellenére – sem nyitottak teret a hatalom bizáncosodásának.

Márai gondolatát idézve – olyan „uralkodóra”, vezetőre talált a történelem, akivel a rendszert változtató kormányzati ciklus a törvényesség szigorával és tisztaságával a méltányosság „kegyelmi állapotával” jellemezhető. A minisztériumunk élén én ilyen, kegyelmi állapot szülte miniszternek tekintetem a tiszta hitű Andrásfalvy Bertalant követő Mádl Ferenc művelődési miniszterünket. Aki a nagy elődökhöz hasonlóan a politikai elkötelezettségével, műveltségével, jogi kultúrájával magában hordozta a történelmi gondolkodás távlatosságát, és ehhez társult benne a szolgálat alázatossága, a becsületesség és következetesség. Az általa vezetett tárcára és a „kamikáze kormányra” volt jellemző, hogy a közjót szolgálva gyakorolták a hatalmat, és nem a hatalmukat erősítették a közjóval.

Az ezredfordulót követő második évtized kezdetéig az egymást követő kormányzati ciklusokban az állampárti időszakot felváltó parlamenti demokrácia kormányváltásaira inkább volt jellemző a kormányzó pártok és pártkoalíciók gyakorlatában a hatalomszerzés és -megtartás, a leválthatóság elkerülése. A hatalmi struktúráknak és benne a személyeknek idő kell ahhoz, hogy önbizalmuk, hatalmi küldetéstudatuk megerősödjön, kiépítsék játékkerüket, stabilizálják klientúrájukat. A kultúra és a művelődés területén több cikluson keresztül élő koalíciós kormányzás belső, pártfeszültségeiből eredeztethető viták mérsékeltek a hatalmi struktúrák rögzülését, ami egyik feltétele az elbizáncosodásnak. A korszakokat karakterizáló stílusjegyek feloldódtak a globális hatalom reánk telepedő politológiai kultúrájában, és a közjó szolgálatáról sokszor megfeledkezve tették élővé, alkalmazták az eltanult hatalomtechnikákat.

Az útkeresés, majd a változás időszakában a nagypolitikában és a felsőoktatásban is az igazodási pont Európa volt. A megszakadt európai és hazai felsőoktatási hagyományokhoz történő visszatérés szimbóluma volt az 1988-ban Bolognában a felsőoktatás képviselőitől rektorok által aláírt Egyetemek Magna Chartája. A kilencvenes években az európai értékekhez a felzárkózás folyamatát a világbanki forrásból támogatott fejlesztési program, valamint a felsőoktatás 1993-ban elfogadott önálló törvénye jellemezte. A második kormányzati ciklusban készült felsőoktatási fejlesztési program, a *Csatlakozás az Európai Felsőoktatási Térséghez*, és az 1999-ben az európai országok miniszterei, közöttük magyar felsőoktatás helyettes államtitkára által jegyzett, az Európai Felsőoktatási Térség alakításának Bologna-nyilatkozata a felsőoktatás európai útján a változást jelentette. A 2004-es EU-csatlakozásunk idején, a hatályos Maastrichti Alapszerződés értelmében a felsőoktatási kérdések és feladatok a továbbiakban is a nemzeti szuverenitás körébe tartoztak, így a jogharmonizációs kényszer helyett az oktatói-hallgatói mobilitást biztosító felsőoktatási rendszerek illeszkedésének, összehangolásának, az átjárhatóságnak a morális kényszerei határozták meg a felsőoktatás alakulását.

Az Európai Közösség önálló felsőoktatáspolitikáját az „Európa 2010” projekt jelentette, amely a Közösség versenyképességének, a fenntartható gazdasági

növekedésnek alárendelve fogalmazta meg, jelölte ki a globalizációs irányt tükröző felsőoktatási feladatokat. Ennek az európaiságnak felsőoktatási intézkedései már nehezebben voltak illeszthetők a hazai felsőoktatási hagyományokhoz, és a fejlődés töréspontjait is érzékeltetik. A történeti látásmód, a hagyományok értelmezésének és értékelésének hiánya, a globális tendenciákhoz történő igazodás valós vagy vélt kényszerei már egy olyan Európai Közosségről szóltak, amely eltért a konzervatív európai felsőoktatási hagyományoktól. A felsőoktatási történésekben mintha ma is visszaköszönnének ezek a globalizációs kényszerek, amelyek okkal töltik el szorongással a felsőoktatás szereplőit és külső szemlélőit. Ezért az Európai Közösség európai sokszínűséget feladó, a nemzeti önállóságot, a szuverenitást semmibe vevő föderációs törekvéseinek jogos negligálása mellett nagyobb figyelmet érdemelnének a szakpolitikákban jelenlevő lopakodó globalizáció törekvések.

A közszolgálatban eltöltött évtizedekben megtapasztalhattam, hogy a minisztériumba kerülők, *a köz szolgálatát vállalók* – a politikai intézményrendszer meghatározottsága következtében – a hatalom, a végrehajtó *hatalom viszonyai közé kerülve* miként lettek annak részesei. Ha felismerték a közjó szolgálatát, volt felkészültségük és morális tartásuk, a minisztériumi létben is vállalhatták az értelmiség szolgáltató hivatását. De figyelmeztető jel volt, amikor a munkatársak már szóbeli nyilatkozataikban, megszólalásaikban elkezdtek az egyes szám első személy használatát. Ez már nem csupán a feladatkörrel, hanem az elvárt lojalitáson túlmutató változást, a hatalommal való azonosulást is jelentette, amely különbözik az értelmiségi magatartást is megőrző közalkalmazotti feladat és munkakör gyakorlásától. Figyelmeztető jel volt a pályám végén az a folyamat, amelyben a minisztériumi munkatársak kiválasztásában a szakterületi tudás és a politikai elköteleződés egyensúlya megbomlott, a szakmai lojalitást felváltotta a hatalmi elköteleződés.

A szuverén közalkalmazotti magatartás rendszerfüggetlen, és csak az tudja vállalni, jól-rosszul teljesíteni, aki elsősorban nem karriert akar építeni, hanem területének gazdája akar lenni. Gazdája csak akkor lehet valaki az általa irányított területnek, ha ismeri annak történetét, élő a kapcsolata az intézményekkel és vezetőivel, megismeri és meg is érti helyzetüket, ha vitatkozva is, de közösen gondolkodnak a feladatokról, végrehajtásukról. Ha szakpolitika képviselőjeként, a jövőkép ismeretében vállalja a nyilvánosságot, szükség esetén a szakterülettel az ütközéseket, ha tudomásul veszi az oktatáspolitikai célokat és megvalósíthatóságukat, az intézmények eltérő helyzetéből és a körülményekből fakadó eltéréseket, megtanul velük együtt élni és gondolkodni.

Ez a magatartás egy évtizede sem volt konfliktusmentes, vállalni kellett az olyan helyzeteket, mint amikor az általam tisztelt államtitkár a miniszterem előtt arra figyelmeztetett, hogy nekem „a kormány álláspontját kell képviselni a felsőoktatási intézmények előtt, és nem az intézmények álláspontját kell most védenem”. Nem esett jól, de tudomásul vettem, mert az államigazgatás hierarchikus szervezetében dolgoztam, és a hatalmi struktúrában a történet végződhetett

volna felmentéssel is. Az évek múltával ma is érzem igazságomat, amikor a forráshiányos időszakban a hallgatói felvételi létszám csökkentése helyett a növelése mellett érveltem, és ezt képviseltem előterjesztésünkben. Akkor nem fogadták el álláspontomat, és lehet, hogy ma is vitatnák.

A 2000-ben megjelent felsőoktatás évszázadait bemutató „történelmi képeskönyv” újbóli kiadásakor az utóbbi két évtized felsőoktatási történetének írására kértek fel. Az 1990–2012 közötti évek történéseit összefoglaló kézirat leadását követően a szerkesztő megkért, hogy az írásomat, amely egyúttal a könyv befejező fejezete, optimista kicsengésű sorokkal kellene bezárnom. Ilyenkor szívesen keresgélek könyveim között, és választok érzéseimet, véleményemet jobban kifejező idézetet. Eötvös József levelezéseiből fiához, a külföldön tanuló Lorándhoz írt sorokat választottam: „Én is úgy vagyok meggyőződve, hogy az egyének kötelessége az emberiség boldogulásáért tőle kitelhetőleg működni, én is hiszem, hogy midőn egy bizonyos körben – melyet hazának nevezünk – embertársaink anyagi, szellemi kifejlődésén dolgozunk, az egész emberiség haladásának munkatársai vagyunk, és éppúgy osztom nézetedet abban is, hogy nem annyira hazánk anyagi, mint nemzetünk szellemi művelése azon feladat, melyet választanunk kell.”

A fenti idézetet nem a múltba kapaszkodás okán választottam, hanem azért, mert a könyvet kezébe vevő mai olvasóknak, a felsőoktatás jövőjét formálóknak ma sem tudok időtállóbb tanácsot adni, amely egyúttal hitemet és elköteleződésemet is kifejezi.

A világ gazdasági, pénzügyi válságainak időszakában és a globalizálódó világunk érdekviszonyai között az állam fenntartói felelőssége, a felsőoktatás anyagi megbecsültsége, a szabadon szolgáló szellem, az autonómia támogatottsága a nemzetközi acsarkodások közepette is az egyedüli, jövőt szolgáló választható út, megtérülő befektetés.

A kézirat leadását követően jöttek a hírek a „Corvinus-modellt” követő egyetemi átalakításáról, az állami fenntartást felváltó közalapítványi működésükről, amely alapvetően változtatja meg a hazánkban az ezredfordulóra – az európai gyakorlatnak megfelelően – kialakult állami és nem állami (egyházi és alapítványi) felsőoktatási intézmények és az ott tanuló hallgatók arányát. Igaz, hogy a felsőoktatásunk első önálló törvényének elfogadásakor (1993) és azt követő évtizedek vissza-visszatérő kérdése volt az egyetemek gazdasági és akadémiai vezetésének a közös döntés kötelezettségével történő szétválasztása, és kezdeményezések születtek az állami felsőoktatásban (ami akkor sajátos költségvetési intézményi jogállást jelentett) a piacgazdasági viszonyokhoz alkalmazkodó tulajdonosi és gazdálkodási szerkezet kialakítására.

A most folyó átalakításban az állami, költségvetési és kincstári körből kikerülő egyetemek vélt nagyobb autonómiája az állami garanciális rendszerek nélkül még inkább nyomatékosá, időszerűvé teszik az idézett eötvösi gondolatokat, és mint a felsőoktatási folyamatokat ma már külsőként szemlélő állampolgárt aggodalommal töltenek el a hagyományainktól távolodó felsőoktatási történések.